

TURK TILINING OLAM LISONIY MANZARASIDA O'ZBEKISTON OBRAZI

Usmanova Nodira Lutfullayevna

*Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti
Turk filologiyasi kafedrasida stajor o'qituvchisi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada olam lisoniy manzarasida O'zbekiston obrazi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Til, psixolog, madaniyat, lisoniy, turk tili, adabiyotshunos, tilshunos, obraz.*

“Til va madaniyat” masalasi ko'p qirrali bo'lib, unga madaniyat tarixchisi, tilshunos, faylasuf, psixolog, etnograf va adabiyotshunos turlicha yondashadi. Biroq masalaning tilshunoslikka oid tomoni ikki jihatlidir, chunki til va madaniyat o'zaro munosabatda bo'ladi. Shunga ko'ra, ikkita savol tug'iladi:

- 1) turli madaniy jarayonlar tilga qanday ta'sir ko'rsatadi?
- 2) madaniyatga til qanday ta'sir qiladi?

Mashhur rus tilshunosi G.O.Vinokurning “tilni o'rganayotgan har qanday tilshunos, albatta, tanlagan tili uning mahsuloti bo'lgan o'sha madaniyatning tadqiqotchisiga aylanadi”¹ degan tezisi tilshunoslikning shakllanishidan boshlab tasdiqlanib kelmoqda. I.Gerderning 1770-yilda yozilgan “Tilning kelib chiqishi haqida talqin” asarida inson faoliyatidagi to'rt asosiy hodisa: til, madaniyat, jamiyat va milliy ruh bir-biri bilan bog'lagan. Til o'zining kelib chiqishiga ko'ra madaniyat bilan bog'liq bo'lib, u jamiyat bilan birga takomillashadi. Tilning madaniyat bilan organik bog'liqligi uni milliy ruhning muhim tarkibiy qismiga aylantiradi. Tilda aks ettirilgan olamgina mavjud. Modomiki, har bir til borliqni o'ziga xos usullar bilan aks ettirar ekan, unda tillar bir-biridan o'zining “olamning lisoniy manzarasi”ga ko'ra farqlanadi. E. Sepir va B.Uorfning gipotezasida quyidagi asosiy masalalar ajratiladi:

1. Til unda so'zlashuvchi xalqning tafakkur usuli bilan bog'liqdir.

2. Olamni bilish usuli subyektlarning qanday tillarda fikrlashiga bog'liqdir. Uchinchi yondashuvga ko'ra, til madaniyatning dalilidir:

1) til – biz ajdodlarimizdan meros qilib olgan madaniyatning tarkibiy qismi;

2) til – madaniyatni o'zlashtirishning asosiy vositasi;

3) til – barcha madaniy hodisalarning eng muhimi. Xullas, til madaniyatning tarkibiy qismi va uning vositasidir. U ruhimizning borlig'i, madaniyatimizning ko'rinishidir; u milliy mentallikning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi. Til inson oldida tafakkur sohasini ochgan mexanizmdir (N.I.Jinkin). O'zbek tilshunosligida “til va madaniyat” masalalari bilan eng ko'p va xo'p shug'ullangan olim sifatida professor Nizomiddin Mahmudovni ko'rsatish mumkin.

O'zbekistonda turk tilining lingvistik manzarasi global kontekstda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston turkiyzabon davlat sifatida turk tili uchun muhim markaz hisoblanadi. Turk

tilining boshqa turkiy tilli davlatlar qatori O'zbekiston bilan ham tarixiy va madaniy aloqalari bor. Uning O'zbekiston lingvistik landshaftida mavjudligi turli jihatlar, jumladan, ko'cha belgilari, davlat muassasalari, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va adabiyotlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Turk tilining O'zbekistonda ko'rinishi ikki xalq o'rtasidagi mustahkam madaniy va til aloqalarini aks ettiradi va mintaqadagi tillarning boy xilma-xilligiga hissa qo'shadi.

Turk tilini olam lisoniy manzarasida O'zbekiston obrazini tushunish uchun, O'zbekistonning Turk dunyosiga oid asosiy xususiyatlarini kuzatish kerak.

Birinchi navbatda, O'zbek tilida Turk tilining bir necha o'zgina variantlari mavjudligi kuzatiladi. Bu, O'zbekistondagi boy xalqlar tomonidan tunganib kelgan turli turdagi Turk tillariga misol bo'ladi. Ular orasida uyg'onish va oddiylik bo'yicha o'zaro farq paydo bo'ladi.

Ikkinchi navbatda, O'zbekiston davlatining elon qilingan rasmiy tillaridan biri Turk tilidir. Bu tilning ma'noli so'zlari va grammatikasi odatda Turk lisonlari bilan yaqinlik ko'rsatishi bilan ajralib turadi. Bunda ayniqsa, O'zbekistonda yashovchi Turk etnik guruhlar tomonidan rasmiy tarzda ishlatiladigan sozlar va ifodalar kuzatilishi mumkin.

Uchinchi navbatda, O'zbekistonning tarixiy va madaniy merosi ham Turk olamining bir qismidir. Bu, shu jumladan, Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlari kabi asrlar davomida Turk medeniyati bilan uzviy bog'liq bo'lgan joylarni o'z ichiga oladi. Ular orasida turli Turk davlatlarining tarixiy asarlariga ham misol bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, O'zbekiston va Turkiston orasidagi geografik yaqinlik ham Turk tilini olam lisoniy manzarasida O'zbekiston obraziga bog'liqdir. Ushbu mamlakatlar ozaro ta'sirchanlik va o'zaro salbiy yo'nalishlarni o'tkazganligi sababli, ularning tillari ham o'zaro ta'sirchanlik bilan bezalashgan.

Bularning hammasi Turk tilini olam lisoniy manzarasida O'zbekiston obrazini hosil qiladi va ularning bir qancha xususiyatlari bu obrazni shakllantiradi. O'zbekiston turkiy til nuqtai nazaridan muhim o'rin egallagan Markaziy Osiyo davlatlaridan biridir. O'zbekiston turkiy til va madaniyat jihatidan boy merosga ega. O'zbekistonda turkiy tilning ko'plab shevalari so'zlashadi va bu shevalar turkiy tillar oilasiga kiradi.

O'zbekiston tarixan turk dunyosining muhim markazlaridan biri bo'lgan. Markaziy Osiyoda joylashgan bu davlat turk tarixida muhim sivilizatsiyalarga mezbonlik qilgan. Ayniqsa, O'zbekiston hududida qoraxoniylar, g'aznaviylar, temuriylar kabi buyuk turk davlatlari tashkil topdi. O'zbekistonda turk madaniyatining muhim elementlari ham mavjud. Masalan, O'zbekistonda kulolchilik, to'quvchilik, miniatyura kabi an'anaviy hunarmandchilik ko'p yillardan buyon amalga oshirilib kelinmoqda. Bundan tashqari, musiqa va raqs kabi madaniy tadbirlar o'zbek xalqi hayotida muhim o'rin tutadi.

O'zbekistondagi me'moriy inshootlarda ham turk dunyosi izlari bor. Islom dini ta'sirida qurilgan masjid va madrasalar o'lkaning tarixiy-madaniy merosini aks ettiradi. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarda joylashgan bu inshootlar O'zbekistonning turk dunyosidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Natijada O'zbekiston turkiy til va madaniyat jihatidan boy merosga ega davlatdir. Turk dunyosining muhim bir qismi bo'lgan

O'zbekiston turk tilining turli lahjalarida so'zlashadigan va turk madaniyatining muhim unsurlari mavjud bo'lgan geografidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Маҳмудов Н. Ўшатиш содда гапларда семантик-синтактик асимметрия // Ж. Ўзбек тили ва адабиёти. –1986. -№ 6.
2. Ortiqov, R. (2022). FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETIDA INGLIZ TILINI O'RGANISH UCHUN YORDAM BO'LADIGAN INTERNET VEBSAYTLAR. Science and innovation, 1(B6), 530-535.
3. Soxibovna, M. G. THE ROLE OF LINGUVOCULARY IN THE STUDY OF NATIONAL AND CULTURAL FEATURES OF SPEECH UNITS.
4. Jurayev, I. M. OLD VIEWS OF FAMILY AND SOCIAL RELATIONS.
5. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.